

GEDRAAIDE TORENSPITSEN

Karel De Wilde

Inleiding

Reeds van in de middeleeuwen hebben torens het uitzicht van onze steden en dorpen bepaald, niet in het minst door hun veelal monumentale allure en hun architecturale en esthetische herkenbaarheid. Kerken, belforten, stadspoorten, burchten en paleizen werden met torens getooid als uitwendige waarmerken van kerkelijke triomf of wereldlijk gezag. Wie spreekt over de “skyline” van Gent, bedoelt daarmee meestal het unieke drieluik Sint-Baafskathedraal/ Belfort/ Sint-Niklaaskerk, waarvan de rijzige torens reeds van verre de bezoekers aanduiden dat men een stad nadert die rijk is aan cultuur en geschiedenis.

Elke historische toren heeft zijn eigen unieke uitzicht; dat onderscheidt hem van de functionele monotonie van vele moderne hoogbouwcomplexen. Aan torens met een lange geschiedenis zijn ook vele volksverhalen verbonden, denken we bijvoorbeeld aan de Sint-Romboutstoren te Mechelen en de herkomst van de bijnaam “maneblussers”.

Dit artikel handelt echter specifiek over een beperkt aantal historische torens die één gemeenschappelijk kenmerk hebben, met name het feit dat hun torenspits getorst d.w.z. spiraalvormig gedraaid is. Ongewilde anomalie in de torenconstructie of verborgen hoogstandje van bouwkundig vernuft, bij vele gedraaide torenspitsen is de exacte oorzaak van de torsie tot op heden nog niet eenduidig bepaald. Momenteel zijn in Europa 115 gedraaide torenspitsen geïnventariseerd; geregeld worden er echter nog nieuwe “ontdekkingen” aan het repertorium toegevoegd. Het spreekt vanzelf dat dergelijke merkwaardig gedraaide torenspitsen in het verleden aanleiding gaven tot een schat aan volksverhalen, waarin duivels, elfen en mooie maagden veelvuldig figureerden.

Na enkele feiten en cijfers, bespreken we in deze bijdrage een selectie van acht gedraaide torenspitsen met daaraan verbonden sagen en volksverhalen en stellen we ook de vereniging “Les Clochers tors d’Europe” kort aan u voor. Hun gelijknamige publicatie, totnogtoe de enige die specifiek en omvattend over dit onderwerp handelt, diende ons tot leidraad en voornaamste informatiebron.¹

---

1 J.M. Barmès – J.C. Clément – J.C. Pompée, *Clochers Tors d’Europe*, 2e ed., Association Les Clochers Tors d’Europe, Puiseaux, 2003.

Afb. 1: De gedraaide spits van de kerktoren te Baelen nabij Eupen

Feiten, cijfers en wetenswaardigheden

De geografische spreiding van de totnogtoe geïnventariseerde gedraaide torenspitsen ziet er als volgt uit:

Frankrijk:	65 ²
België:	11
Duitsland:	22
Oostenrijk:	7
Zwitserland:	4
Groot-Brittannië:	3
Denemarken:	2
Italië:	1

In Frankrijk zijn de getorste torenspitsen geografisch over vrijwel heel het land verspreid, met enkel een duidelijke concentratie in het departement Maine-et-Loire, nabij Saumur, een landstreek die men de Baugeois noemt.

De 11 Belgische exemplaren bevinden zich alle in Wallonië, daarvan 9 exemplaren in en om het Land van Herve in de provincie Luik, dat als tweede concentratiegebied van gedraaide kerktorens in Europa geldt.

In Duitsland is de spreiding over geheel West- en Midden-Duitsland verdeeld. In de andere genoemde landen zijn de concentraties te klein om enige eventuele regionale structuur te bepalen.

In meer dan 90% van de gevallen betreft het steeds achthoekige spitsen op een vierhoekige toren met een afgeplatte piramide als verbindingsstuk (zie afbeelding 1). Dit torentype wordt in Vlaanderen wel eens als “Brabantse gotiek” omschreven.

2 Bron: http://fr.wikipedia.org/wiki/Clocher_tors De gegevens van dit Wikipedia-artikel bevatten een update en aanvulling op de gegevens van het hierboven geciteerde boek *Clochers tors d'Europe* uit 2003.

Verreweg de meeste torenspitsen zijn met leien bedekt. Slechts een kleine minderheid heeft een andere dakbedekking, namelijk kastanje houten planken (in bosrijke gebieden) of in motief gelegde loden of zinken platen.

Van de 115 gedraaide torenspitsen vertoont 61% een draaiing van links naar rechts, 39% draait van rechts naar links. Hierbij kan men aanstippen dat de natuurlijke draaitendens van een massieve houten balk tijdens het drogen steeds van links naar rechts verloopt. Wat de torsierichting betreft, zijn er echter opvallende verschillen van land tot land. In Frankrijk en België vertonen 75% van de gedraaide torenspitsen een torsie van links naar rechts; in Duitsland is de torsierichting van rechts naar links in 80% van de gevallen, in Oostenrijk en Zwitserland zelfs 100%!

Afb. 2: Wonder der natuur, constructiefout of bouwkundig hoogstandje? De toren van de Sint-Lambertuskerk op de markt van Jodoigne (Geldenaken).

Dan rest nog de vraag over de oorzaak van de torsie. Een 30-tal torenspitsen is met zekerheid bewust gedraaid gebouwd. Hierbij zijn een aantal meesterwerken van bouwkundigen³, maar ook meerdere kerktorens in bergachtige of sneeuwrijke gebieden die met opzet gedraaid gebouwd werden ter wille van een betere bestendigheid tegen stormwind en sneeuwval. Bij een 30-tal andere torenspitsen is de torsie vrijwel zeker spontaan en ongewild ontstaan als gevolg van tekortkomingen in de constructie van het raamwerk van de spits. De combinatie van een onvoldoende gedroogde centrale verticale balk en de afwezigheid van zogenaamde "sint-andrieskruisen" of schoorbalken tussen de centrale balk en de dwarsbalken is een meermaals voorkomend fenomeen dat leidde tot een ongewilde torsie van de hele torenspits.

---

3   Onder meer in Nantes en Orléans vindt men kleinere gedraaide façade-torens die gebouwd werden als meesterstuk door leden van de "Compagnons de la tour".

In de meerderheid van de gevallen is de oorzaak van de torsie ofwel niet bekend, ofwel vermoed maar niet bewezen. Hier is zeker nog ruimte voor wetenschappelijk onderzoek door ingenieurs of bouwkundigen. Terwijl vroeger meerdere ongewild gedraaide en gekromde torenspitsen als gevolg van torsieschade en dreigend instortingsgevaar werden afgebroken en keurig loodrecht heropgebouwd, is de tendens de laatste decennia duidelijk gewijzigd in de richting van een restauratie in gedraaide toestand, waarbij de torenspits wordt versterkt en beveiligd na het wegwerken van eventuele historische tekortkomingen in de constructie. Een mooi voorbeeld van een dergelijke gedraaide heropbouw, een pareltje van vakmanschap, is de toren van het kerkje van Grand-Marchin nabij Huy.⁴

Elke gedraaide torenspits heeft zijn eigen verhaal

De Westerturm te Duderstadt (Niedersachsen)

De bouw van de toren, een combinatie van stadspoort en belfort, gaat terug tot 1343. Na een zware stadsbrand in 1424 werd de vierhoekige torenbasis heropgebouwd in zijn huidige vorm. De achthoekige naaldspits werd echter pas voltooid in 1506. De torsie van de naaldspits bedraagt 1/8 draai van rechts naar links en zou ontstaan zijn in de 16de eeuw. In 1874 werd de torenspits zwaar beschadigd door blikseminslag en aansluitend gerestaureerd in zijn oorspronkelijke vorm. Bij een inspectie van de toren in 1949 kwam architect Lohe tot de conclusie dat de torsie van de toren veroorzaakt werd door anomalieën in de constructie, meer bepaald de afwezigheid van sint-andrieskruisen en van een massieve centrale balk. De spits bleek zelfs in de loop der jaren enigszins te zijn gekrompen onder haar eigen gewicht. Desondanks vertoonde de torsie een regelmatig verloop en een uniek optisch aspect. In 1999 stelden specialisten van de Duitse overheid vast dat de torenspits op instorten stond. Er volgde een grondige restauratie van 2002 tot 2004, met behoud van de torsie. De gerestaureerde Westerturm, omringd door typische historische vakwerkhuizen, is thans de toeristische aantrekkingspool bij uitstek van het romantische stadje.

Een sage legt de oorzaak van de torsie bij de duivel. De bouwmeester van de toren was in onoverbrugbare tijdnood gekomen. Om zijn werk alsnog tijdig te kunnen opleveren, had hij een akkoord met de duivel gesloten in ruil voor zijn ziel. Na de tijdige voltooiing van de toren, weigerde de bouwmeester echter zijn belofte te vervullen. De duivel ontstak in ziedende woede, greep de torenspits vast en gaf haar een sterke draai.⁵

Een andere sage uit Duderstadt vermeldt ook de duivel, zij het in heel andere omstandigheden: Beëlzebub had de mannen van Duderstadt in het

---

4 Een interessante fotoreportage over de restauratie (in feite heropbouw) van de torenspits van Grand-Marchin is te vinden op <http://www.cc-bois.com/eglise-grand-marchin/index.htm>

5 Bron: <http://de.wikipedia.org/wiki/Westerturm>

verderf gestort door een plaag van alcoholisme. De vrouwen van het stadje groepeerden zich en zaten de duivel achterna. Ze waren zo groot in aantal, zo woedend en vastberaden, dat de duivel zich verplicht zag de wijk te nemen. Hij klom op de toren om over de stadsmuren te geraken en gaf op zijn vluchtweg de torenspits een draai.

Afb. 3: De Westerturm te Duderstadt

De Sankt-Clemens Stiftskirche te Mayen (Vulkaneifel)

De bouw van de gotische Sankt-Clemenskerke gaat terug tot de 15de eeuw op fundamenteën van vroegere zaalkerken. Van 1326 tot 1802 behoorde de kerk toe aan een kloosterstichting van augustijner monniken, die in de late 16de eeuw evolueerde naar een kapittel van kanunniken.

De zuidelijke toren heeft enkel een gedrongen klokvormige helm; de noordelijke toren is getooid met een achthoekige naaldspits van 20 meter hoogte op een vierhoekige torenbasis met uitgewerkte kapitelen en dakkapellen in de overgangspiramide. De torsie van de toren belooft 1/4 draai van links naar rechts en vertoont twee duidelijke knikken. De spits is niet enkel gedraaid maar ook behoorlijk krom: het torenkruis bevindt zich op 1,70 meter afwijking van het middelpunt van de toren. De torsie zou veroorzaakt zijn door het "leven" van het houtwerk.

Bijeen geallieerd bombardement in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog (meer bepaald op 2 januari 1945) werd de historische Sankt-Clemenskerke

inclusief haar noordelijke toren grotendeels verwoest. Na een noodherstelling van het kerkgebouw in de periode 1947 – 1953, werd de kerk pas in de jaren 1970 definitief in haar oude glorie hersteld. Op algemene aanvraag van de lokale bevolking, werd de noordelijke torenspits heropgebouwd met haar karakteristieke draaiing en kromming. Er kwam heel wat beton en staal aan te pas om het houtwerk in die specifieke vorm te verstevigen. Sindsdien heeft Mayen met zijn gekromde en gedraaide toren zijn typische waarteken terug.

Afb. 4: De Sankt-Clemens Stiftskirche te Mayen

Een mooie sage vertelt hoe de gelovige bouwlieden de duivel wisten te misleiden. Bij de bouw van de kerk en de toren maakte men gebruik van grote blokken basaltlava die men in de Vulkaneifel aantreft. Het was een bijzonder lastig karwei die loodzware blokken hard gesteente tijdig gekapt en vervoerd te krijgen. Meermaals moesten de bouwlieden wekenlang wachten op nieuwe leveringen steenblokken. Af en toe zaten ze in zak en as want hun mooie kerk zou nooit voltooid geraken.

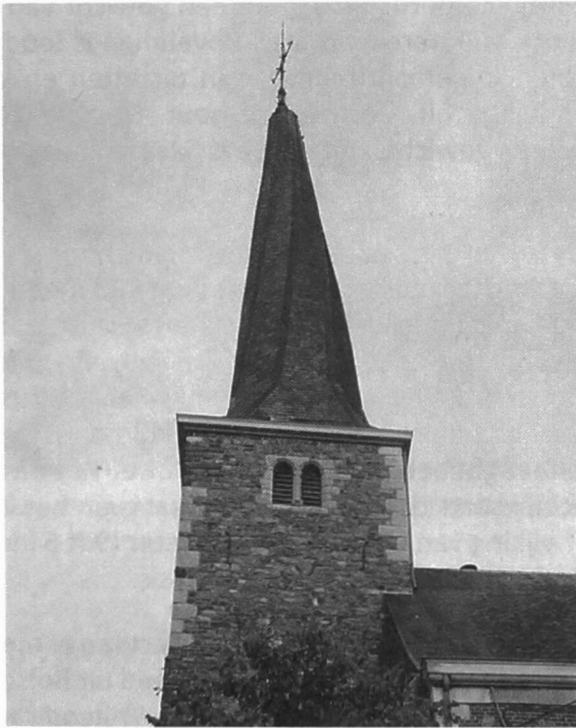
Toen ze op zekere dag weer op een nieuwe levering steenblokken wachtten, kwam een vreemdeling voorbij met een hoed en een lange mantel, die hen vroeg welk bouwwerk ze aan het oprichten waren. De bouwvakkers hadden echter onder de lange mantel de bokkenpoten van de duivel opgemerkt. Ze maakten hem wijs dat ze een grote herberg annex danszaal annex huis van ontucht aan het bouwen waren, maar dat de bouwwerken stillagen wegens gebrek aan stenen. En zie, toen ze 's anderendaags op de werf kwamen, troffen ze tot hun verbazing voldoende steenblokken aan om het hele bouwwerk in één keer te voltooien.

In de herfst was de kerkbouw voltooid en hadden de burgers van Mayen alles in gereedheid gebracht om hun kerkwijding te vieren. Terwijl de bisschop het nieuwe kerkgebouw inwijdde, kwam de duivel in zijn beste pak aangevlogen. Die had zich erop verheugd om in de nieuwe herberg feest te vieren en zijn ding te doen. Toen hij echter merkte dat men hem in de maling had genomen er geen herberg maar een huis van God was gebouwd, ontstak hij in woede en wou hij de prachtige toren vernielen. Hoezeer hij echter ook op de kerk en de toren inbeukte, hij vermocht hem niet te verwoesten. Uit pure frustratie

gaf hij de torenspits een flinke wrong voor hij huilend verdween.⁶

De Sint-Michielskerk te Jalhay bij Eupen.

Ten zuiden van het Land van Herve ligt het dorpje Jalhay aan de rand van de Hoge Venen. De kerk uit 1599 werd in 1835 door een brand vernield. Bij de heropbouw in 1840 werd de toren in spiraalvorm heropgebouwd, met een regelmatige draaiing van 1/8 van links naar rechts en een lichtjes afgeknotte spits. Algemeen wordt aangenomen dat de torenspits met opzet getorst gebouwd werd omwille van een betere bestendigheid tegen stormwinden. Een oppervlakkige inspectie van het inwendige van de torenspits bracht echter aan het licht dat het houtwerk in slechte staat verkeert, wat erop zou kunnen wijzen dat het alsnog een geval van spontane, ongewilde torsie betreft.

Afb. 5: De torenspits van Jalhay

De Waalse gedraaide torenspitsen zijn relatief arm aan volksverhalen. Wat de torens van Jodoigne (Geldenaken), Leernes, Baelen, Goé, Polleur, Grand-Marchin, Lierneux, Verlaine, Herve en Sart-lez-Spa betreft, hebben we in het korte bestek van dit artikel geen sagen of verhalen teruggevonden. Enkel over de toren van Jalhay konden we een volksverhaal aantreffen. Tijdens een strenge winter was er op korte tijd zo veel sneeuw gevallen dat heel Jalhay ondergesneeuwd raakte. Een pachter die nog onderweg was met zijn enige koe, zag enkel nog de kerktoren boven de immense sneeuw uitsteken. Hij maakte zijn koe aan de toren vast en ging zelf hulp zoeken. Omdat dit zo lang

---

⁶ Bron: [http://de.wikipedia.org/wiki/St._Clemens_\(Mayen\)](http://de.wikipedia.org/wiki/St._Clemens_(Mayen)) De informatie op die webpagina is grotendeels geput uit: H. Schüller, *Kath. Pfarrkirche St. Clemens Mayen*, Kleiner Kunstführer Nr. 2420, Regensburg, 2000.

duurde, was de vastgebonden koe intussen rondjes beginnen draaien rond de toren. Toen na enkele dagen de sneeuw gesmolten was, merkte men dat de toren gedraaid stond.⁷

De Church of Saint Mary and All Saints in Chesterfield (Derbyshire)

Van alle gekende gedraaide torenspitsen, is die van Chesterfield verreweg de meest spectaculaire. Het kerkgebouw heeft een geschiedenis die teruggaat tot 1234. De torenbouw werd voltooid in 1362. In de late 17de eeuw werd de oorspronkelijke bedekking van de torenspits (in motief aangebrachte houten latten) vervangen door een bekleding met loden platen in visgraatmotief. Die nieuwe bekleding heeft de toren bijna de das omgedaan. De loden platen van de naaldspits vertegenwoordigen samen een gewicht van meer dan 33 ton, waarop het gebinte niet berekend was. Bovendien is lood, net zoals de meeste andere metalen, meer onderhevig aan uitzetten en krimpen door temperatuurverschillen dan bijv. leisteen of hout. De spits bezweek bijna letterlijk onder haar eigen gewicht. Het mag een klein mirakel heten dat ze is overeind gebleven.

Bekijken we even de toren van naderbij. De totale hoogte van de toren bedraagt 69 meter. De vierhoekige torenbasis (hoogte 33 meter) is afgeboord met hoektorentjes. De spits is in de torenbasis ingewerkt, zonder een van buitenaf zichtbare overgang onder de vorm van een afgeplatte piramide. De torsie van de toren bedraagt 1/8 draai van links naar rechts; het verloop van de torsie vertoont een paar duidelijke knikken, die optisch nog versterkt worden door onregelmatigheden in het visgraatmotief van de loden platen. De torenspits is sterk zijwaarts overhellend. De plaats van het kruis bovenop de toren heeft een afwijking van bijna volle drie meter (9 ft 6 inch om precies te zijn) t.o.v. de verticale middellijn van de torenbasis.

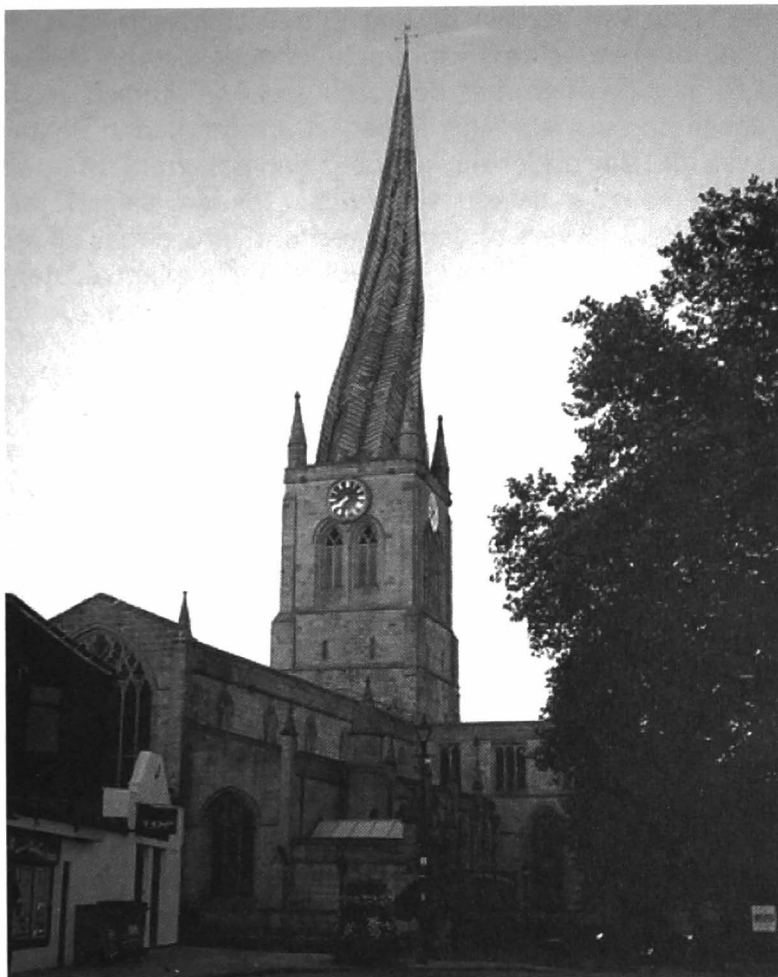
Over de kromme gedraaide toren van Chesterfield bestaan er meerdere sagen en volksverhalen. Zo vertelt een sage dat een hoefsmid uit Bolsover de duivel nieuwe hoeven onder zijn bokkenpoten moest slaan. Trillend van angst, sloeg de smid een nagel in de poot van de duivel. Die hilde van de pijn en vloog weg tot aan de toren van Chesterfield, waar hij met zijn poot afschampte tegen de toren zodat die krom en gedraaid stond. Een ander volksverhaal beweert dat de duivel met zijn volle gewicht boven op de toren ging zitten zodat die bijna eronder bezweek. Een semi-historisch volksverhaal verklaart dat tijdens de torenbouw de stad meermaals door de pest werd getroffen, zodat er ten langen leste geen enkele ervaren torenbouwer meer in leven was en de toren door Jan Onbekend was ineen geflanst met te groen hout.⁸

---

7 Bron: http://fr.wikipedia.org/wiki/Clocher_tors sub Jalhay.

8 Bron: <http://en.wikipedia.org/wiki/Chesterfield> alsook de detailpagina http://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_St_Mary_and_All_Saints,_Chesterfield.

Afb. 6: De merkwaardig gevormde torenspits van Chesterfield

De kerktoren van Verchin (Pas-de-Calais)

Verchin is een dorpje van amper 200 inwoners in het Franse departement Pas-de-Calais, nabij Fruges. Het is een buurdorp van Lisbourg, waar zich de bron van de Leie bevindt. De kerk van het dorpje werd gebouwd van 1607 tot 1676 en is toegewijd aan Sint-Omaars (Saint-Omer). De vierhoekige torenbasis is 28 meter hoog en met geprononceerde steunberen versterkt. De achthoekige spits vertoont een torsie van $1/8$ draai van links naar rechts; de top is duidelijk overhellend met een afwijking van een respectabele 1,80 meter t.o.v. de centrale middelloodlijn vanuit de torenbasis.

De torenspits van Verchin, die oorspronkelijk recht was gebouwd, werd in 1860 vernield door een blikseminslag. De heropbouw van de torenspits gebeurde door de parochianen zelf, die lokaal olmenhout gebruikten voor het timmerwerk. Een onvoldoende gedroogde centrale balk en het ontbreken van sint-andrieskruisen leidde ertoe dat de torenspits de jaren erna een gedraaide en uitgesproken gekromde vorm ging aannemen. Na Chesterfield is de torenspits van Verchin optisch de meest spectaculaire.

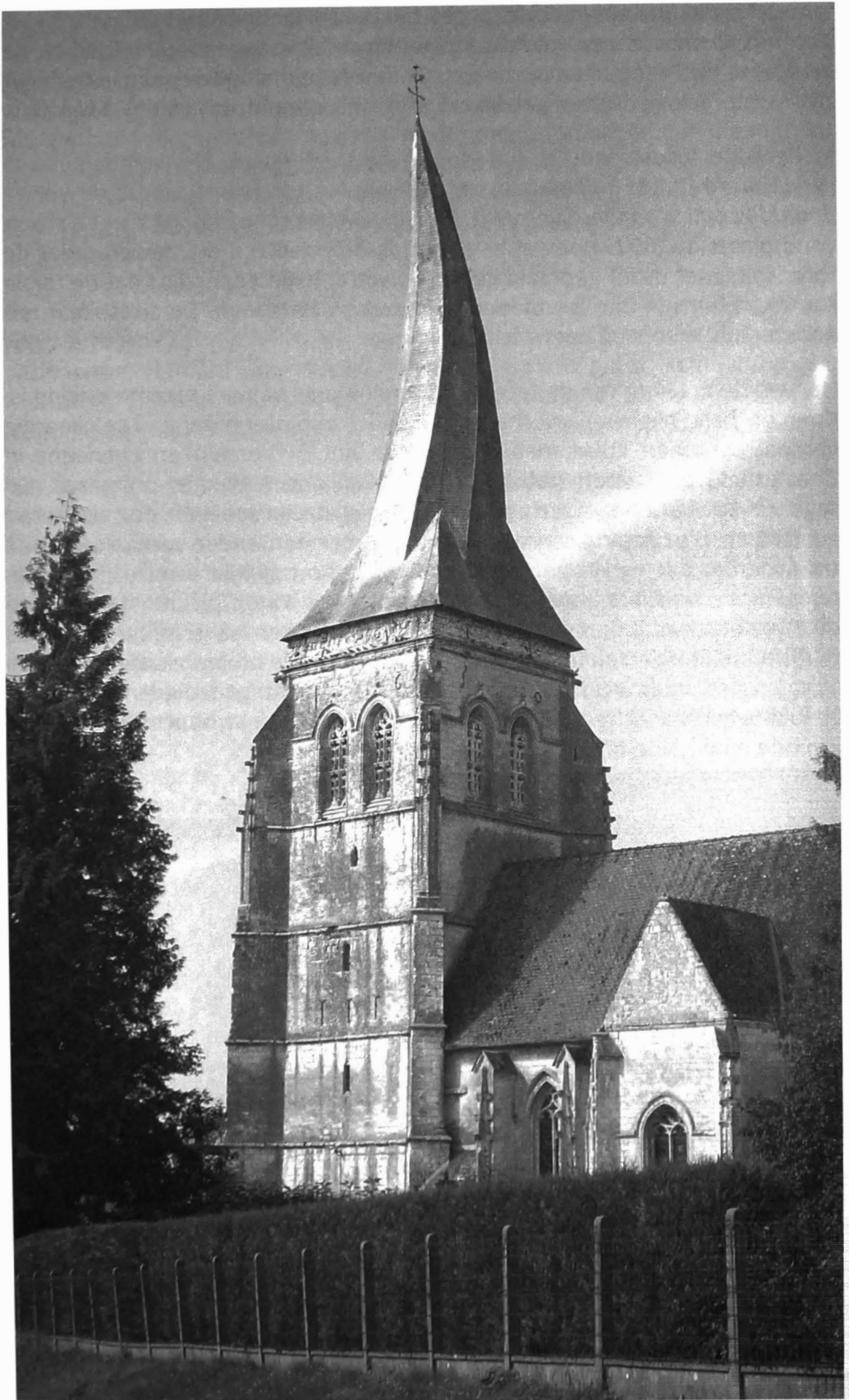
Ook over de toren van Verchin bestaat er een charmant volksverhaal. De gezonde jonge boerendochters van Verchin stonden ervoor bekend dat ze het niet al te nauw namen met de voorhuwelijkse moraal; ze stonden in de streek aangeschreven als “vlug in bed”. De toren had al tientallen jaren huwelijken van alle slag onder zijn kerkdeur zien passeren, tot op zekere dag een kuise echte maagd in de kerk van Verchin ten huwelijk kwam. De toren was daarover zo hogelijk verwonderd en gecharmeerd, dat hij uit respect een buiging maakte voor die witte raaf en beloofde zich te zullen rechten wanneer dit zeldzaam fenomeen zich een tweede keer zou voordoen. De toren staat nog altijd krom en gedraaid tot op vandaag ...⁹

Enkele sagen en verhalen over gedraaide torenspitsen in Frankrijk

Het kleine dorpje Pontigné (dept. Maine-et-Loire) herbergt een kerk uit de 13de eeuw die aan Sint-Denijs is toegewijd. Naast de historische muurschilderingen, geniet vooral de 1/8 gedraaide torenspits grote bekendheid als een van de voornaamste (en oudste) getorste torenspitsen uit het “kerngebied” van de Baugeois.

Volgens een sage houdt de torsie van de kerktoren verband met de vampier van Pontigné. Een arme pachter zat financieel aan de grond en verkocht zijn ziel aan de duivel om zijn schulden te delgen en gevangenzetting te ontlopen. Als tegenprestatie moest de man eenmaal per week 's nachts als vampier de streek terroriseren. Daarbij nam hij de gedaante aan van een grote vleermuis. De dorpsbewoners hadden vermoedens wie de vampier was, maar konden niets bewijzen. De pastoor liet een exorcist komen, die de duivel opriep en hem vroeg de werkelijke naam van de vampier bekend te maken. De duivel verklikte zijn onderdaan zonder verpinken. Daarop liet de exorcist de pachter schaduwen tot het moment kwam waarop hij zich opnieuw in weerwolf zou transformeren.

Op een zekere avond trok de betoverde pachter in het geniep naar de kerktoren en beklom de torentrap tot aan het klokkenhuis. Daar ontdeed hij zich van zijn kleren en maakte aanstalten zich in vampier – vleermuis te transformeren. De exorcist die hem sluipend gevolgd was, liet op dat moment via een geheim teken aan de pastoor de klokken luiden. Opgeschrikt door het lawaai van de klokken, wou het half getransformeerde monster door een van de galmgaten wegvliegen. De exorcist greep de vampier vast bij één poot en trachtte hem terug naar binnen te trekken. Het monster verweerde zich hevig zoals het een duivel past. Met een slag van een metalen kruisbeeld hakte de exorcist een klauw van het monster af. Het bleek om een mensenhand te gaan. Daardoor was de vampier uit evenwicht geraakt: luid schreeuwend en wild klapperend met één vleugel vloog hij weg, terwijl hij buiten rond de torenspits cirkelde.

Afb. 7: Gedraaid en gekromd, maar mooi in proportie: de toren van Verchin.

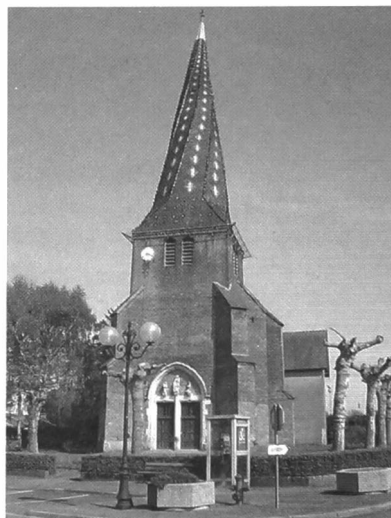
's Anderendaags stelden de dorpsbewoners van Pontigné met ontzetting vast dat hun torenspits een merkwaardige vorm had aangenomen. Toen ze de verdachte pachter gingen opzoeken, troffen ze hem doodziek aan in bed met zijn rechterarm in doeken gewikkeld. Zijn rechterhand was afgehouwen.¹⁰

In dezelfde landstreek ligt het dorpje Le Vieil-Baugé. Het middeleeuwse kerkje werd in 1856 voorzien van een nieuwe torenspits, nadat de vorige door blikseminslag werd vernield. Een nieuwe torenherstelling na een storm vond plaats in 1892. Hoewel er enerzijds bronnen zijn die beweren dat de torenspits met opzet gedraaid gebouwd werd, blijkt anderzijds dat de torsie zou te wijten zijn aan onvoldoende gedroogd houtwerk. De spits staat ten andere 1,50 meter uit evenwicht.

Hoewel de draaiing van de toren in Le Vieil-Baugé van vrij recente origine is, doen er toch enkele volksverhalen de ronde, zo onder meer een gelijkaardig verhaal over een kuise maagd zoals we het in Verchin en eveneens in Chesterfield aantreffen (telkens onafhankelijk van mekaar ontstaan). De sage van Le Vieil-Baugé, ten andere de enige van zijn soort die ook als literair gedicht op rijm gepubliceerd is, vertelt echter een ander verhaal. In 1441 trouwden in dat kerkje twee broers uit een hertogelijke familie met twee tweelingzussen die sprekend op mekaar leken. Na de plechtigheid volgde de rituele huwelijkskus buiten aan de kerkdeur ten aanschouwen van de talrijke familieleden en toeschouwers. Maar ... beide bruiden kusten niet hun echtgenotes maar wel hun schoonbroers! De talrijke genodigden begonnen zo luid te schaterlachen dat de toren eveneens in een lachbui schoot en zich kromde en draaide bij dat spektakel.

Afb. 8: Le Vieil-Baugé

Afb. 9: Mervans

10 De sagen en verhalen uit Pontigné, Le Vieil-Baugé en Mervans hebben we grotendeels geput uit de interessante online publicatie "Le mystère des clochers tors" door Sylvio Curmondo, gepubliceerd op de website "Science et Magie". Bron: <http://www.science-et-magie.com/GUIDEMYST/clocherstors.htm>.

De torenspits van de kerk van Mervans (dept. Saône-et-Loire) nabij Châlons-sur-Saône is een van de weinige gedraaide kerktorens die bedekt zijn met gekleurde pannen met ruitmotieven. De toren dateert uit de 14de eeuw en werd in 1893 in gedraaide vorm gerestaureerd. Hoewel de torenspits bewust zou gedraaid zijn, treft men zowat alle courante anomalieën aan die men als typerend voor spontaan getorste torenspitsen vermeldt. In een rapport van de inspecteurs der diocesane werken te Parijs treft men beide hypothesen aan in eenzelfde verslag, wat erop wijst dat zelfs specialisten er niet helemaal uit geraken.¹¹

De gedraaide torenspits van Mervans is behoorlijk rijk aan sagen en volksverhalen. Zo vermeldt een legende dat de torenbouw op één enkele nacht werd voltooid door feeën. Die lieten enkele gaten in de toren als waarmerk. Hoezeer men ook probeerde ze met allerlei materialen dicht te stoppen, de gaten bleven open waardoor de torenspits mettertijd draaide.

Een andere sage vertelt het verhaal van een demon die zich in de toren had genesteld. Een zigeunerin die als heks op de brandstapel was beland, had voor haar proces de kerk van Mervans vervloekt omdat de plaatselijke pastoor haar had verklikt. Ter vervulling van die vloek nestelde zich een demon in de toren. Tijdens en na de kerkdiensten viel het kleine wezentje de kerkgangers lastig met obscene geluiden, urineerde hij op hen en bezorgde hij hun talrijke slapeloze nachten en nachtmerries. Ten einde raad liet men een pater – exorcist komen, die de demon uit de toren verjoeg. Bij zijn vlucht gaf het wezentje nog een flinke draai aan de toren die getorst bleef staan.

In zijn “Légende du clocher de Mervans” vertelt de dichter Claude Perraut dat de meester-timmerman Crétin van de barones van Mervans de opdracht kreeg de toren te bouwen. Toen het werk bijna voltooid was – enkel het kruis en het haantje op de torenspits ontbraken nog – vreesde Crétin dat de duivel daags voor de kerkwijding alsnog het kostbare werk Gods zou kunnen verwoesten. Hij verborg zich in het klokkenhuis en hield de wacht met een bekken wijwater binnen handbereik. En zie, klokslag middernacht arriveert Satan omringd door een geurwolk van solfer om de kerk te verwoesten. Net toen hij met geweld de torenspits begint krom te draaien, bezorgt Crétin hem een douche wijwater. Huilend van de pijn en met brandwonden overdekt, vlucht de duivel weg. Het huis Gods is gered, maar enkel de toren blijft helaas gedraaid staan.

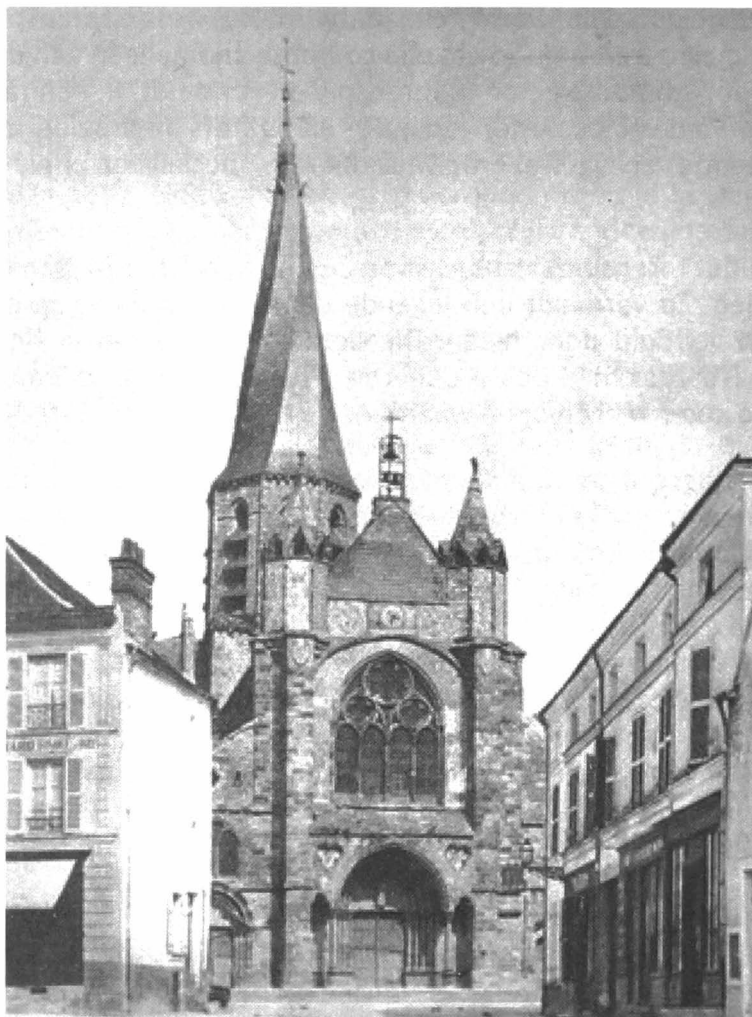
De Association des Clochers Tors d'Europe

De roots van die vereniging liggen in Puisieux (dept. Loiret) nabij Orléans. In 1989 publiceerde de lokale historische kring een monografie van Jean-Claude Pompée over het unieke, enigmatische fenomeen der gedraaide kerktorens, de mogelijke oorzaken van hun torsie en verhalen die aan deze

---

11 Over de kerk van Mervans bestaat een interessante monografie: S. Monin – Badey, *l'Eglise de Saint-Maurice de Mervans*, Mervans, 1989.

torsie gebonden zijn.¹² Puisieux bezit namelijk zelf een vanouds gedraaide torenspits. Die publicatie gaf de aanzet tot de oprichting van een vereniging die alle gemeenten en steden met getorste torenspitsen groepeert.

Afb. 10: De kerk van Puisieux op een oude ansichtkaart.

De eigenlijke stichting van de vereniging en eerste Europese samenkomst vond plaats te Saint-Outrille in 1991. De tweede jaarvergadering werd in 1992 te Herve gehouden; men wou absoluut de grenzen overschrijden omwille van de Europese dimensie, ook al waren de meeste aangeslotenen vooral in de beginperiode nog in hoofdzaak Franse gemeenten. Ook in 1995 (Chesterfield) en 1997 (Sandstedt) hield de vereniging haar jaarvergadering buiten de Franse grenzen. In 1996 lanceerde men de eerste editie van een omvattende publicatie over alle bekende gedraaide kerktorens in heel Europa, die ruime belangstelling kende en op korte tijd uitverkocht raakte. In 2003 werd een aangevulde tweede editie gepubliceerd.¹³

De Association des Clochers Tors d'Europe bevordert de toeristische en

12 J.C. Pompée, *Clochers Tors d'Europe, Catalogue d'Exposition Société Archéologique de Puisieux*, Puisieux, 1989.

13 De website van de vereniging is te vinden op <http://www.clocherstors.com/>

culturele promotie van de steden en gemeenten die in hun patrimonium een gedraaide torenspits hebben. Ze bevordert ook de bouwkundige, historische en kunsthistorische studie van die merkwaardig getorste torenspitsen. De voorzitter van de vereniging is Georges Dechamps, 13 Route de Bolland te B – 4650 Herve, e-mail: georges.dechamps@gmail.com

Gedraaide torenspitsen in Vlaanderen?

Tot op heden is er in Vlaanderen geen enkele gedraaide, getorste of spiraalvormige toren gedetermineerd. Dat betekent nog niet dat er geen zouden kunnen bestaan. Vlaanderen is vanouds een land van torens en torentypes zoals de Brabantse gotiek met zijn slanke naaldspitsen zijn het meest torsiegevoelig, ook al gaat het zelfs bij dat torentype slechts om een miniem percentage dat effectief torsie vertoont. Alle gedocumenteerde tips over gedraaide torenspitsen in Vlaanderen zijn welkom.

Let wel, we hebben het hier enkel over spiraalvormig gedraaide torenspitsen, niet zozeer over torens die afwijken van hun middelloodlijn, m.a.w. torens die scheef staan. Dat aantal is beslist hoger, ook al is de afwijking slechts in uitzonderlijke gevallen duidelijk visueel waarneembaar. Dit ware een volledig afzonderlijke studie. De toren van Pisa zal je tevergeefs zoeken in het bestand van de gedraaide torenspitsen, omdat dat beroemde monument enkel sterk overhelt maar niet de minste draaiing of torsie vertoont.

43

Samengevat kunnen we stellen dat gedraaide torenspitsen een zeldzaam, intrigerend en soms ronduit spectaculair fenomeen zijn, waarbij men de oorzaak van de torsie veelal niet exact kan bepalen en waar dus nog een heel werkterrein openligt voor bouwkundige, historische en volkskundige studies.